

Христина КАРПОВЕЦЬ,
аспірант, викладач кафедри української мови і літератури
Національного університету «Острозька академія»
Україна (Острог) khrystyna.fedorych@gmail.com

ЛІНГВОПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОРУШЕННЯ ОРФОГРАФІЧНИХ НОРМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено спробу проаналізувати психологічний клімат в умовах навчання орфографії та лінгвопсихологічні причини порушення орфографічних норм. Беручи до уваги свідоме вивчення правил, покрокове запам'ятовування їх у поєднанні з частим відтворенням, автор розглядає три рівні оволодіння писемним мовленням і співвідносить їх із принципами українського правопису. Основними критеріями рівня знань студентів є потужна мотивація, високий пізнавальний і теоретичний інтерес, загальний емоційний стан, у якому особливо негативні наслідки має особистісна безпорадність, що призводить до пасивного споглядання, відстороненості, низького рівня продуктивності.

Ключові слова: орфографічна норма, мотивація, інтерес, особистісна безпорадність.

Лит. 9.

Khrystyna KARPOVETS,
Ph. D student, lecturer of the department of Ukrainian language and literature
National University of Ostroh Academy,
(Ukraine, Ostroh) khrystyna.fedorych@gmail.com

THE LINGUISTIC AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF THE INFRACTION OF ORTHOGRAPHIC RULES IN UKRAINIAN LANGUAGE

The psychological atmosphere in the context of training and the linguistic and psychological reasons of orthographic rules are analyzed in the current article. The author examines three levels of correct writing, and connects them with the principles of Ukrainian orthography. It is possible with the intentional learning of the rules, and the serial learning them with a frequent playback. Also, the work with learning requires the individual peculiarities of thinking, memory, and attention, including a large number efforts and hardiness as well. However, it is impossible to avoid mistakes, because there are many rules and exceptions. The main thing is that a student should not accept his mistake as a constant low index of knowledge. Hence, it is important to create an effective adaptive response to failure, whereby the student calmly reacts to difficulties, and tries to make more efforts to achieve the best results. The main criterion of the student's knowledge is powerful motivation, high cognitive interest, and emotional state. In the latter case, the personal helplessness has negative consequences, and therefore it leads to passive contemplation, detachment, and low productivity.

Keywords: spelling rule, motivation, interest, personal helplessness.

Ref. 9.

Кристина КАРПОВЕЦЬ,
аспірант, преподаватель кафедры украинского языка и литературы
Национального университета «Острожская академия»
Украина (Острог) khrystyna.fedorych@gmail.com

ЛІНГВОПСИХОЛОГІЧЕСКІЕ ФАКТОРЫ НАРУШЕНИЯ ОРФОГРАФИЧЕСКИХ НОРМ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

В статті здійснена спроба проаналізувати психологічний клімат в умовах навчання орфографії та лінгвopsихологічних причини порушення орфографічних норм. Приймаючи до уваги свідоме вивчення правил, поетапне запам'ятовування їх в поєднанні з частим повторенням, автор розглядає три рівні оволодіння письмовою мовою і порівнює їх з принципами українського правопису. Основними критеріями рівня знань студентів є сильна мотивація, високий пізнавальний і теоретичний інтерес, загальне емоційне благополуччя, в якому особливо негативні наслідки має особиста неспроможність, що призводить до пасивного спостереження, відстороненості, низькому рівню продуктивності.

Ключові слова: орфографічна норма, мотивація, інтерес, особиста неспроможність.

Лит. 9.

Постановка проблеми. Правописна компетентність студента-філолога – це один із важливих складників професіограми фахівця. Правописні, зокрема орфографічні навички часто мають безсистемний характер, що й пояснює труднощі під час засвоєння відповідного мовного матеріалу та постійний пошук нових методик для вивчення українського правопису. Актуальність теми дослідження зумовлена потребою підвищення рівня грамотності студентів, а також недостатнім опрацюванням порушеної проблеми у вищій школі.

Аналіз досліджень. Методичні засади вивчення орфографії стали об'єктом дослідження О. Антончука, О. Біляєва, М. Бардаш, М. Вашуленка, Л. Симоненкової, І. Хом'яка, Н. Шкурятної та інших. Психолінгвістичний аспект мовленнєвої діяльності аналізували *О. Леонтєв, Б. Басєв, Л. Калмикова, С. Нікітчина, І. Синиця, Н. Харченко та інші.*

Мета статті. *Мета нашої статті – проаналізувати психологічний клімат в умовах навчання орфографії та лінгвopsихологічні причини порушення орфографічних норм.*

Виклад основного матеріалу. У методиці навчання орфографії відомі два напрями – граматичний та антиграматичний. Ніхто не заперечує, що під час вивчення правопису важливе значення мають зорові, слухові та рухові чинники. Утім, якщо граматики говорять про ці фактори як додаткові, допоміжні у процесі автоматизації дій, то антиграматики вважають їх основними, вирішальними для формування правописних навичок, оскільки віддають перевагу механічному запам'ятовуванню та відтворенню на письмі. Сьогодні загальновизнаною є думка, що для формування правописних навичок важливим є свідоме вивчення правил, покрокове запам'ятовування їх у поєднанні з частим відтворенням, що в підсумку забезпечує автоматизацію дій і високий рівень грамотності людини.

Психолог О. Лурія виокремлює три рівні оволодіння писемною мовою:

- фонематичний (пошук окремих звуків, їх протиставлення, кодування окремих звуків у букви, поєднання окремих звуків і букв у слова);
- лексичний (добір слів, пошук потрібних словесних виразів із протиставленням їх іншим лексичним альтернативам);
- синтаксичний (найчастіше відбувається автоматично, неусвідомлено в усному мовленні) [5, 213].

Зрозуміло, тут йдеться про тривалий проміжок часу і процес засвоєння орфографічного правила. Проте вважаємо, ці рівні можна співвіднести з принципами українського правопису, що допоможе окреслити специфіку конкретних орфографічних правил і виокремити головні та другорядні психологічні чинники під час вивчення відповідного матеріалу.

У психологічній літературі формування орфографічних навичок розглядають як складний процес утворення асоціацій. Тому методику викладання правопису слід розробляти диференційовано, враховуючи при цьому не лише психологічні закономірності утворення навички, а й лінгвістичні особливості тих чи інших орфограм [6, 202].

Фонетичний принцип правопису передбачає точну буквену фіксацію на письмі усного мовлення, тому важливо зосередити увагу на взаємозв'язку у вивченні орфографії й орфоєпії. Така схема дозволяє провести паралелі з фонематичним рівнем опанування писемного мовлення. Звукова будова мови зумовлює специфіку більшості українських написань. А це, своєю чергою, свідчить про первинність звукової мови і вторинність письма: орфографічні правила ґрунтуються на знаннях про звуки мови та аналізі особливостей їх творення й передачі на письмі. Орфографічна вправність значною мірою залежить від рівня сформованості... орфоєпічних умінь. Відхилення від норм літературної вимови є передусім наслідком неправильної артикуляції звуків та ненормованого наголошування слів. Так, правопис ненаголошених голосних перевіряють наголосом, тому невміння розрізнити наголошені й ненаголошені звуки призводить до орфографічних помилок [8, 55–56].

Лексичний рівень опанування культури письма передбачає добір слів або конструкцій для перевірки орфограми. Аналогічний алгоритм застосовують під час написання слів за морфологічним принципом, який використовують для передачі букв на позначення ненаголошених голосних і приголосних звуків, що змінюють своє значення в результаті асиміляції, а також літери на позначення приголосних звуків на межі значущих частин слова.

На синтаксичному рівні володіння писемним мовленням фіксація слова чи певної конструкції відбувається автоматично. За таких умов немає потреби пам'ятати про принципи правопису, правила чи винятки з них. Саме історичний принцип правопису охоплює слова, успадковані від минулих епох, тому й закріплені в мовній традиції аксіоматично. Слова, у яких відмінності в написанні впливають на граматичне значення, аналізуємо за смисловим принципом, беручи до уваги контекстуальне оточення.

Уже йшлося про те, що в основі граматичного напрямку лежить свідоме формування орфографічних навичок. Крім зовнішніх аналізаторів, на результативність роботи впливає також стан внутрішнього середовища людини, зокрема емоційний фон. Система правил українського правопису є достатньо складною за будовою, до того ж немалу частину становлять винятки. Відповідно робота над запам'ятовуванням, крім того, що потребує врахування особливостей мислення, пам'яті та уваги індивіда, вимагає багато зусиль і посидючості, що може зумовити тільки потужна мотивація, яка, за О. Леонтьєвим, визначає цілеспрямованість дії, організованість і стійкість діяльності, спрямованої на досягнення кінцевої мети [4, 246]. Провідним мотивом навчальної діяльності є інтерес. Під цим поняттям Г. Щукіна розуміє вибіркову спрямованість психічних процесів людини на об'єкти та явища довкілля; тенденцію, прагнення, потребу особистості займатися конкретними явищами, діяльністю, яка приносить задоволення; особливе вибране, наповнене активними помислами, яскравими емоціями, вольовими прагненнями ставлення до навколишнього світу, його об'єктів, явищ, процесів. Посередництвом інтересу встановлюють зв'язок суб'єкта з об'єктивним світом, тому інтерес – не лише результат формування особистості, але й фактор, що сприяє її розвитку [9, 178].

У педагогіці розрізняють чотири етапи розвитку інтересу: зацікавленість, допитливість, пізнавальний інтерес, теоретичний інтерес. Для формування інтересу необхідними є кілька умов: розуміння змісту вивчаного (саме тому важливо щоразу озвучувати мету заняття, враховувати складність матеріалу та добирати оптимальні приклади для пояснення його), новизна пропонованого для вивчення матеріалу (це дасть змогу розширювати межі знання студентів, мислити глобальніше, шукати міждисциплінарні зв'язки, генерувати нові ідеї, опираючись на знання вже відомого), емоційна наснаженість навчання (приклади з реального життя, апеляція до особистих почуттів студента активізують увагу, сприяють зосередженості над роботою), досконала система вправ і завдань (врахування індивідуальних особливостей та різного рівня знань під час добору навчального матеріалу допоможе залучити до роботи всіх студентів на занятті). Ми зосередимо увагу на двох останніх етапах, оскільки вони притаманні студентам більшою мірою.

Предметом пізнавального інтересу є властивість людини пізнавати навколишній світ не тільки з метою біологічного та соціального орієнтування в дійсності, але і в самому істотному ставленні людини до світу – у прагненні проникати в його різноманіття, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виявляти закономірності, суперечності [3]. Як бачимо, пізнавальний інтерес – явище взаємозумовлене: це властивість людського організму, що спонукає до діяльності (причому не тільки пізнавальної), у ході якої особистість поглиблює той же інтерес і працює на відповідному рівні. У цьому контексті варто пам'ятати про суб'єктивну привабливість завдання, адже одна й та сама вправа може викликати цікавість і спонукати до діяльності одного учня, і спровокувати протилежну реакцію в іншого, якому не захочеться працювати вже після прочитання умови.

На відміну від пізнавального, теоретичний інтерес характеризується спрямованістю не лише на глибоке й міцне засвоєння знань, пізнання закономірностей та опанування теоретичних основ, а й на застосування їх на практиці. Теоретичний інтерес виникає у підлітків тоді, коли в них формуються наукові погляди, переконання, стійкий світогляд [7, 9–10].

Не можна усувати фактори, які існують об'єктивно (тип темпераменту, особливості характеру, сімейні та соціальні обставини тощо), проте велике значення мають особистісні властивості, позначені маркером суб'єктивності.

Першорядну роль у процесі будь-якої діяльності відіграє емоційний стан людини. Повага та гуманне ставлення до студента, цікаві творчі завдання, не позбавлені індивідуально-особистісного орієнтира, чітке визначення мети й результатів роботи створюють на занятті позитивну атмосферу, сприятливий для навчання мікроклімат.

Вивчення правопису вимагає наполегливості й терпіння. З урахуванням великої кількості правил і винятків допускання помилок є неunikним. У цьому випадку мислення як «процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ у їх істотних зв'язках і відношеннях» має вирішальне значення, адже в ході мисленнєвих операцій помилкова думка може бути тільки проміжним етапом, який «спровокує» більш активний і продуктивний пошук правильної відповіді [1, 354]. Головне, щоб проблема помилки не була сприйнята студентом як однозначний показник низького рівня знань. У такій ситуації дієвим є вироблення адаптивної реакції на неуспіх, завдяки якій студент спокійно реагує на труднощі й докладає ще більше зусиль для досягнення кращих результатів. Зрозуміло, що така емоційна оцінка обстановки

Карповець Х. Лінгвopsихологічні чинники порушення орфографічних норм...
залежить і від самого студента, але викладач має можливість ставити акценти і таким чином впливати на думку вихованця.

Якщо ж принцип дії вибудовувати за іншим алгоритмом, можна опинитися перед загрозою вивченої безпорадності. Це психологічний стан, що включає порушення безпосередньо в мотивації, а також у когнітивних та емоційних процесах, виникає внаслідок пережитої суб'єктом невідконтрольності [2, 63].

Вважаємо, що основними причинами особистісної безпорадності є:

1) екологічна ситуація (неякісне харчування, забруднене довкілля, тотальна урбанізація, скорочення генофонду рослинного й тваринного світу, стихійні лиха тощо);

2) життєві події (проблеми в сім'ї, втрата близької людини, фінансово-матеріальна скрута або повна забезпеченість та ін.);

3) суспільні настрої (безробіття, високий рівень злочинності, умови надзвичайно го стану, комендантська година тощо);

4) вплив соціального оточення (погані стосунки з батьками, непорозуміння з однокурсниками, відсутність друзів; абсолютне визнання серед однолітків, легкі, постійні успіхи в школі та ін.);

5) особистісні характеристики (мовчазливість, відстороненість, закритість, непевненість або самовпевненість).

На основі дослідів американський психолог М. Селігман зробив висновок, що вивчена безпорадність проявляється в трьох видах дефіциту: 1) нездатність діяти (ініціювати відповіді); 2) нездатність навчатися; 3) емоційні розлади [2, 64]. Причому цей дефіцит, за аналізом вищезазначених причин, може бути спровокованим не тільки труднощами чи негативними подіями, але й надмірним успіхом та відчуттям задоволення всіх потреб.

Висновки. Отже, засвоєння правописних норм – складний інтегративний процес утворення асоціацій, вибудований на співвіднесенні принципів правопису та рівнів оволодіння писемним мовленням. Бачимо, що, позитивний мікроклімат, сприятлива атмосфера на занятті є надзвичайно важливою умовою успішного навчання правопису. Основними критеріями рівня знань студентів є потужна мотивація, високий пізнавальний і теоретичний інтерес, загальний емоційний стан, у якому особливо негативні наслідки має особистісна безпорадність, що призводить до пасивного споглядання, відстороненості, низького рівня продуктивності. Перспективним вважаємо детальніший аналіз цього феномену, розгляд емоційний станів тих, хто навчається, пошук способів вирішення проблеми низького рівня культури писемного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Варій М. Й. Загальна психологія [Текст] : підручник для студ. вищ. навч. закл. / М. Й. Варій. – 3-тє вид. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.

2. Гордеева Т. О. Мотивация достижения: теории, исследования, проблемы / Т. О. Гордеева // Современная психология мотивации ; под ред. Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2002. – С. 47–102.

3. Жафярова М. Н. Мотивационные факторы формирования исследовательских способностей : дис. канд псих. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / М. Н. Жафярова. – Новосибирск, 2002. – 157 с.

4. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции / А. Н. Леонтьев. – М. : Педагогика, 1971. – 279 с.

5. Лурия А. Р. Язык и сознание [Текст] / А. Р. Лурия. – М. : Издательство Московского университета, 1979. – 320 с.

6. Методика викладання української мови [Текст] / С. І. Дорошенко, М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко. – 2-ге вид., перероб і доп. – К. : Вища школа, 1992. – 398 с.
7. Онищук В. О. Шлях до глибоких знань : суть і закономірності процесу засвоєння знань / В. О. Онищук. – К. : Знання, 1969. – 48 с.
8. Хом'як І. М. Зв'язок у вивченні орфографії зі структурними рівнями української мови: навчально-методичний посібник для здобувачів наукового ступеня і студентів української філології / І. М. Хом'як. – Острогор : вид-во НаУОА, 2011. – 124 с.
9. Щукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике / Г. И. Щукина. – М., 1977. – 383 с.

REFERENCES

1. Varii M. Y. Zahalna psykholohiia [Tekst] : pidruchnyk dlia stud. vyshch. navch. zakl. / M. Y. Varii. – 3-tie vyd. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2009. – 1007 s.
2. Gordeyeva T. O. Motivatsiya dostizheniya: teorii, issledovaniya, problemy / T. O. Gordeyeva // *Sovremennaya psikhologiya motivatsii* ; pod. red. D. A. Leontyeva. – M. : Smysl, 2002. – S. 47–102.
3. Zhafyarova M. N. Motivatsionnye faktory formirovaniya issledovatel'skikh sposobnostey : dis. kand psikh. Nauk : spets. 19.00.01 »Obshchaya psikhologiya, psikhologiya lichnosti, istoriya psikhologii» / M. N. Zhafyarova. – Novosibirsk, 2002. – 157 s.
4. Leontyev A. N. Potrebnosti, motivy i emotsii / A. N. Leontyev. – M. : Pedagogika, 1971. – 279 s.
5. Luriya A. R. Yazyk i soznanie [Tekst] / A. R. Luriya. – M. : Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 1979. – 320 s.
6. Metodyka vykladannya ukraïnskoi movy [Tekst] / S. I. Doroshenko, M. S. Vashulenko, O. I. Melnychaiko. – 2-he vyd., pererob. i dop. – K. : Vyscha shkola, 1992. – 398 s.
7. Onyshchuk V. O. Shliakh do hlybokykh znan : sut i zakonirnosti protsesu zasvoiennia znan / V. O. Onyshchuk. – K. : Znannia, 1969. – 48 s.
8. Khomiak I. M. Zv'iazok u v'vychnni orfohrafii zi strukturnymy rivniamy ukraïnskoi movy : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv naukovoho stupenia i studentiv ukraïnskoi filolohii / I. M. Khomiak. – Ostroh : vud-vo NaUOA, 2011. – 124 s.
9. Shchukina G. I. Problema poznatel'nogo interesa v pedagogike [Tekst] / G. I. Shchukina. – M. : Pedagogika, 1977. – 383 s.

Статтю подано до редакції 23.02.2016 р.